

Kalaycı Koca Usta

Mustafa CANSIZ

Günümüzden kırk elli yıl evveleri, altmışlı yıllarda, Sivas ilinin Şarkışla ilçesinin Yapaltı köyünden, kışları, bir kalaycı ustası gelirdi bizim köye. Takım taklavatı, körüğü ve yanında bir bazen iki çırağı ile. Her kış yolu gözlenirdi onun. Dediğine göre Sivas'ın soğuşundan kaçıyormuş. Gelişi bir sevinç, gidişi üzüntü kaynağıydı köylüler için. Duyan gelir, duyan gelirdi, Koca Usta gelmiş diye. Ne çok seveni vardı rahmetlinin. Komşu köylerden bile gelenler olurdu onu görmeye, sohbetini dinlemeye, yurdun dünyanın dört bucağından getirdiği haberleri duymaya.

Körüğünü, tezgâhını samanlığa kurar, zanaatını burada icra ederdi. İş aralarında körüğün üstünde bir çay demleyişi vardı ki deme gitsin. Adamakıllı. Çırağına “çeeek!” buyruğunu verdi miydi, küllenmiş kömür tutuşur, kızıl bir alev çaydanlığın kenarından taşıp havaya yükselir, az geçince çaydanlık fokurdamaya başlardı. Tabii bir demlenme süresi vardı çayın. O, bu konuda pek titizdi. Süre dolunca bardaklara çayı koyar, dağıtımını kendi elceğiziyle yapardı. En güzel, unutulmaz yanı buydu Koca Usta'nın, çocuklara da büyük adam muamelesi yapması, özene bezene, saygıyla çay vermesiydi. Bu ne saygı ne zarafetti. Henüz çay içme yaşına gelmemiş daha küçüklere ise birer kesme şeker verir, çay içme faslını öyle başlatırdı. Çayı kıtlama içerdi. Bir beze sarıp sarmaladığı, değerli bir nesne gibi her zaman yanında taşıdığı, “kelle şeker”in kenarına bir çekiç darbesi vurur, ondan bir parça kopartırdı. Her seferinde aynı büyüklükte ihtiyacı kadar parçayı tek vuruşta nasıl kopartıyor şaşar kalırdınız. Usta ya... Koparttığı şeker parçasını ağzına alır, damağında tutar, iki üç bardak çayı, bazen daha fazlasını aynı şekerle içerdi. Şekeri orada nasıl tutar, şeker damağında nasıl olur da erimez, bu çocuklar için bir bilinmezlikti. Denemeye kalkışanlar, şekeri hemen yutuverirdi. “Kara çay”ı, kıtlama şekeri, onda görmüştü çocuklar. Belki büyükler bile.

O çalışırken çocuklar, samanlığın kapısına gelir, Koca Usta'nın işleyen ellerine, kalkıp inen körüğe, yanan kızıl kora, yükselen alevlere, aletlere, kalaylanan kaplara bakarlardı. Saatlerce... Uçup giderlerdi küçücük kanatlarıyla yeni ufuklara. Sağ olsun, seyirci çocukları oradan kovmaz,

beni oyalyorsunuz, çekilin yanımdan demez, bakmalarına izin verirdi. Kalaylanacak kaplara önce kum doldurulur, sonra içine ayak sokularak, iki elleriyle samanlığın duvarına çakılmış iki kazığa tutunan çıraklarca, vücut sağa sola kıvrılarak, iyice temizlenirdi. Bu temizlik kaplardaki pasın silinmesi içindi. Temizlenen kaplar ustanın önüne getirilirdi. Usta, eğilmiş, bükülmüş, yamulmuş yerleri, çekiçle yavaşça “tıkıtarak”, özene bezene doğrultur, sonra kalaylama işine geçerdi. Ustanın eğri büğrü, ince, uzun, saplı, ağızlı demirden bir sürü aleti vardı. Yeri geldikçe onları özenle sandıktan çıkarır, işi bitince yine aynı titizlikle yerine geri koyardı. Onları görmek, aletlere bakmak, ayrı bir zevkti çocuklar için. Koca Usta, bütün aletleri çıkarıp körüğün yanına şöyle bir dizse ne güzel olacaktı. Onları yan yana görmek çok hoşuna gidecekti çocukların. Bir türlü nasip olmadı. Usta bunu yapmazdı. Gerekli olanı, sırası geleni çıkarırdı.

Onarımdan geçmiş, doğrultulmuş kaplar, körükte kızdırılır, üstüne yumuşak, eğilip bükülen, kolayca eriyip su gibi akan kalay çubukları sürülürdü. Sonra da nişadır dediği bir toz ekerdi kalaylanan kapların üstüne. Tozu eker ekmez ortalığa bir duman yayılır, yeşil alevler havaya yükselir, hoş bir koku kaplar, bir masal âlemi oluşurdu samanlıkta. Çocuklar, bu kokuyu çok severdi. Onlar için bilinmeyen uzak diyarlardan gelmiş bir kokuydu bu. Çocuklar samanlığın kapısına oturup masal âleminde yol aladursun, Koca usta, ısıtılmış kapta erittiği kalayları, pamukla kabın her yanına sürer, kalaylama işini tamamlar, maşayla tuttuğu kalaylanmış kızgın kabı bir kenara koyuverirdi. Gelsin sıradaki. Bu kalay ne biçim bir nesneydi? Yumuşacık. Çocuklar, bunu pek anlayamazdı. Aralarında konuşurlardı. Demir desen demir değil, bakır desen bakır değil. Koca Usta, şunların bir çubuğunu verse de biraz oynasak, eğip büksek, sonra geri versek, ne iyi olacaktı! Ama vermez. Dediğine göre çok pahalıymış. Durmadan kalayın pahalı oluşundan yakınırdı. Kıymetli bir metaldi onun için. İş onbağlıydı. Binlerce yıllık bir metal. Okulda duymuştu çocuğun biri, kalay çağı varmış, tarih öncesi zamanlarda... Kalay bitince Koca Usta şehre giderdi, kalay almaya. İlçede bulunmazmış. Elbette bulunmayacak. Sıradan bir şey mi? Önemli bir metal. Çağ açıp çağ kapatmış. Şehirden her dönüşünde kalay satanları, üretenleri, getirip götürülenleri, bir güzel “kalaylardı” yukardan aşağı; “Kalay gene pahalıymış” diye. “Kalaylama” işini iyi bilirdi Koca Usta. Siz de ikiye bir zam yapmayiverin canım.

Köylerden, obalardan aralıklarla getirilirdi kaplar, Koca Usta'nın önüne. Kimi atla getirir, kimi de sırtında bir çuvala koyup getirirdi. Yakın uzak çevre köylerin bütün bakır kapları; çanak, çömlek, ibrik, kazan, leğen, sini, “haranı”, tava, cezve, onun elinden geçerdi. Koca Usta'nın bir hareketi daha dikkat çekerdi. Biçimli, usta elinden çıkmış, üstü işlemeli ya da yazılı bir kap gördü müydü eline alır, inceler, onlarla bir süre vakit geçirir, bazılarını

“sevcelelerdi.”¹ Sonra da “o değilden”², bir kenara atıverirdi. Bakır kaplar onun için bir velinimetti. “Bu miadını doldurmuş, ömrü tamam, sana yaramaz!” derdi yüksek sesle kap sahibine, azarlaracasına... Adamın, “Dedemin teberiği, babamın andacı, anamdan hatıra” demesine bakmaz, bunun karşılığında bir iki kap kakak, çanak çömlek verir, sahibinin gönlünü ederdi. Adam da bunu memnuniyetle kabul ederdi. Bu ne demek oluyordu? Madem işe yaramaz, miadını doldurmuş, eskimiş, küçük bir kaba karşı büyük bir çanağı niye veriyordu? Bazen de iki hatta üç kap! Hem de kalaylanmış. Ne yapacak Koca Usta; eski yazılı, işlemeli, süslü tepsileri, cezveleri? Bunları niçin topluyor, niçin özene bezene saklıyordu?

Koca Ustanın en sevmediği gereçler; çinko, alüminyum ya da kalay tutmayan demirden kap kaçaktı. Bunları gördü müydü ifrit olurdu. Getirilen kaplar arasında bunlardan birine rastlamayagörsün, kimin malıdır demez, çekiçe saldırır; eğer bükür, parçalayıp fırlatıverirdi. Ona bir şey diyen olmazdı. Köylüler yanında hatırı yüksekti. Her zaman bir iki kap kacağı ezme hakkı vardı. Belki de daha fazla. Hele bir de plastik kap gördü müydü anında parçalayıverirdi. “Bütün hastalıklar bunlardan doğuyor.” derdi. Ona göre hastalıkların yayıcısı, taşıyıcısı, müsebbibi plastik, alüminyum, çinko kaplanmış. Yemekler bakır kapta pişirilmeli, bakır çanakta yenmeliymiş. Başına geleceği, mesleğinin akıbetini taa o zamandan görmüş demek ki Koca Usta. Görmez mi? Kaçın kurası? Koca Usta bu... Yılların tecrübesi. Bunlar mesleğine yıllarını vermiş yaşlı bir zanaatkârın son çırpınışlarıymış meğer. Ne bilelim. Şimdi düşünüyorum da haklıymış zannımca. “Bunlarda yemek yenmez, hastalık taşır, insanı zehirler, eve sokmayın!” demesi boşuna değilmiş.

Asıl şenlik akşamları başlardı. Sobanın başına geçilir. Çaylar demlenir, Koca Usta'nın sohbeti dinlenirdi. Bu sohbet faslına kadınlar, çocuklar, eve gelen konuklar da katılırdı. Bazen Köroğlu hikâyeleri anlatır, o zaman herkes suspus olur, pür dikkat onu dinlerdi. Bunu her zaman anlatmazdı haa! Öyle yağma yok. Bu onun baş eseri idi. Hikâyeler, bitip tükenecek gibi değildi. Gitmediği yer kalmamış Köroğlu eşkiyasının. Erzurum, Sivas, Maraş, Kars, Ardahan, Azerbaycan, Dağıstan... Köroğlu hikâyeleri konusunda kendini biraz naza çekerti. Akşam olunca beklerlerdi ev halkı. İyi tarafına gelse de Köroğlu hikâyesine başlasa diye. Yaşlılar ya da hatırlı kişiler, üsteleyince Koca Usta, bir şey diyemez, başlardı hikâyeye. Zaten anlatacağı ama biraz ağırdan alıyordu. Hikâye uzundu. Köroğlu'nun maceralarının biri bitmeden biri başlardı. Telli Senem vardı, Benli Döne vardı; bunlar Köroğlu'nun kadınlarıydı. Ayvaz vardı, Köse Kenan vardı, Kiziroğlu vardı, Demircioğlu vardı; bunlar

1 Sevcelemek: Eliyle dokunarak, okşar gibi yapmak.

2 O değilden: Bilmezden gelerek, bildiğini gizleyerek.

da Köroğlu'nun keleşleriydi. Dağıstan padişahı vardı, Gürcistan kralı vardı, Erzurum beyi vardı, Acem şahı vardı. Var oğlu vardı. Sayı kalabalıktı. Kamer Tay vardı. Kırat'ı da unutmamalı. Yel gibiydi. Nedense Köroğlu her gittiği yerde bir güzele tutulurdu. Güzel de sanırsın onu bekliyor, görür görmez o da ona vurulurdu.

“Aldık verdik olmuşlar, murat alıp murat vermişler, odaya kapanmışlar.” derdi, Koca Usta, buraları üstü kapalı geçerci. Bazen çoluğu çocuğu, kadınları unutup hikâyenin mahrem yerlerine girer gibi olur, sonra hemen kendini toparlar. “Buradan ötesine karışmayız, onların bileceği iş” diye sözü bağlar, hikâyenin başka bir mekânına geçerci. O anda dinleyenler arasında gülüşmeler, “kikirdeşmeler” başlardı.

Bu hikâyeler çocukların küçük dünyasında derin izler bırakırdı. Amma iyi amma kötü. Muhakkak ki iyi... Alır götürürdü uzak diyarlara. Ne biçim adammış bu be? Köroğlu dedikleri. Kocaman elli, kocaman ayaklı. Kafa dersene teneke gibi. Boynu dersene bel gibi. Bıyıklar var bir kulaç. Bir oturuşta bir koyunu yer bitirir, “arkası gelsin” dermiş, gelmedi mi, “zordan da habarın olsun” dermiş. Doyunca ağzını silip kalkarmış. Buna koyun mu dayanır be? Bir kükredi miydi düşmanlarının ödü “sıdar”³, can havliyle kaçıştırlarmış.

Koca Usta, bazen hikâyenin en heyecanlı yerinde kalkar “alana”⁴ giderdi. Dinleyenler onun gelişini sessizce beklerdi. Bazen de ceketinin iç cebinden tabakasını çıkarır, çıt diye açar, kapakta “kısıtrılı”⁵ incecik kâğıtlardan birini çeker, kenarını dudağıyla ıslatır, dişiyle tırtıklar, yavaşça, evire çevire tütün sarardı. Sarma işlemini yaparken hikâyeye ara verir, susardı. Sarma işini izlemek de zevkliydi ama gene de dinleyenler çıt çıkarmadan, sarma işi bitse de hikâye kaldığı yerden başlasa diye sessizce beklerdi. Ondan bir hikâye dinlemek, bedava sinemaya gitmek gibi şeydi. Bir ayrıcalıktı. Bazen hikâyenin en heyecanlı bir yerinde durur, dinleyenlere döner, “Burayı iyi dinle Osmaaan! Duydun mu Emiinin!” diye yüksek sesle onları da hikâyeye katardı.

Kültürün taşıyıcısıydı Koca Usta. Sivas ellerinin, Orta Anadolu'nun, Doğu'nun hikâyelerini Akdeniz'e indirirdi. Çocuklar, Koca Veysel'in türkülerini, Köroğlu'nun hikâyelerini ondan dinlemişti. Körüğü, kalayı, nışadırı, maşayı, çekici, penseyi, kerpeteni daha bir sürü eğri büğrü demirden aleti edevatı onda görmüştü. “Kara çay”ı, kesme şekeri onda tatmıştı. Yeni ufuklara onunla kanat çırpılmışlar, masal dünyaları onunla zenginleşmişti. Nur içinde yatсын.

3 Sıdar: Çatlar, patlar, akar.

4 Alan: Tuvalet.

5 Kısıtrılı: İliştirilmiş.